

כל הקודם לארץ קודם לברכה

ארץ חיטה ושעורה

פרשתנו מלאה עד גדותיה בשבחיה של ארץ ישראל. מה שהובטח ברמיזה במשך ארבעים שנות נדודים במדבר הופך עתה למציאות מוחשית ומפורטת, המצטיירת מתוך דבריו הנלהבים של משה רבנו:

כי ה' אלקיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים עינת ותהמת יצאים בבקעה ובהר. ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש. ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם לא תחסר כל בה ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצב נחשת.

לברכות המופלאות הללו ישנם גם תנאים רוחניים ברורים, העוסקים בשמירת דרך ה' ובקבלה נכונה של כל הטוב הזה, המלווה במודעות מתמדת לכך שיש לו שורש ומקור: "וזכרת את ה' אלקיך כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל". לאורך הפרשה כולה שלובים שני המישורים זה בזה, כאשר משה רבנו תובע, מפציר, מנחה ומדבר על לבם של ישראל לבחור בדרך הטובה והישרה לפני ה', ומאידך שב ומפליא בתיאורי הברכה העתידה ליפול בחלקם עם כניסתם לארץ, הן בכמות והן באיכות.

נדמה שקריאה נכוחה של הפרשה מביאה לידי מסקנה שבין ההנחיות הרוחניות לבין הברכה החומרית מתקיים יחס של אמצעי ותכלית, וייתכן שהוא הפוך מן הסברה הרווחת: לא השלמות הרוחנית היא המוצגת כתכלית, אלא דווקא ברכת הארץ החומרית.

השאלה המתבקשת היא: הכיצד? הרי כל בעל דת או מי שמחפש אחר האמת יסכים שהרוח היא התכלית הנצחית, ואילו החומר הוא הווה נפסד! והתשובה: אכן כך הוא בחוצה לארץ, תחום שבו העפר והאוויר נחשבים לטמאים ובו החומר אטום וערל ורק דרך הרוח נפתח לאדם פתח להתדבק דרכו בבורא העולם. אך לא כן בארץ ישראל, שבה הטבע החומרי עצמו קדוש, והוא הגוף המכיל את הנשמה^א.

כשמסקנה זו שמורה עמנו, נפנה לעיין בדברי הגמרא אודות הפסוק שהובא לעיל. מסתבר שלא רק את שבח הארץ באה התורה להשמיענו, אלא גם דבר הלכה:

^א עיין ב"ח, אר"ח, סימן רח, שכותב שפירותיה של ארץ ישראל קדושים, ועל כן נוסח הברכה הוא "ונאכל מפרייה ונשבע מטובה", עיי"ש.

רב חסדא ורב המנונא הוו יתבי בסעודתא, אייתו לקמייהו תמרי ורימוני, שקל רב המנונא בריך אתמרי ברישא. אמר ליה רב חסדא: לא סבירא ליה מר להא דאמר רב יוסף ואיתימא רבי יצחק: כל המוקדם בפסוק זה קודם לברכה? אמר ליה: זה שני לארץ, וזה חמישי לארץ. אמר ליה: מאן יהיב לן נגרי דפרזלא ונשמעינך.²

לכל הדעות יש לנו ללמוד סדר קדימה בברכות הנהנין מפסוק זה של "ארץ חטה ושערה", אלא שרב המנונא מגלה שאין הסדר הזה נלמד באופן פשוט מסדר המינים המוזכרים בפסוק. בקריאתו, מילת המפתח המרכזית בפסוק היא המילה "ארץ", והיא הקובעת את סדר הברכות על פי קרבתם של המינים השונים אליה. "ארץ" מופיעה בפסוק פעמיים, "ארץ חטה ושערה" וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש", כך שיש לנו שתי סדרות של מינים המתחרות ביניהן. הדבש (תמר) מופיע אמנם לאחר הרימון, אך הוא שני לארץ (השנייה) בעוד הרימון חמישי לארץ (הראשונה), ולפיכך קודם לו לברכה.

למקרא הדברים, מתעוררות כמה שאלות:

- א. מדוע דוחה הקרבה ל"ארץ" את הקדימה הפשוטה, על פי סדר הפסוק?
- ב. מה פשר תגובתו התמוהה של רב חסדא: "מאן יהיב לן נגרי דפרזלא ונשמעינך"?

חיבת הארץ בחומר וברוח

את העיון בהלכה זו יש לפתוח בהבנה שלא מדובר בהלכה בלבד. רבי יעקב בן חביבי,³ מסדר ה"עין יעקב", בחר לכלול אותה בספרו בין יתר אגדות הש"ס. על משמעותה ההגותית מרחיב מרן הרב זצ"ל בספרו עין־איה,⁴ שאותו כתב כפירוש לעין יעקב:

כשם שהברכות עצמן מעירות את הלבבות לדעות ישרות שהן אבות למעשים ישרים ומידות טובות, כן גם פרטיהן להלכותיהן בנויים על פי דרכים מפולשים למידות טובות ויקרות, ועיקרי תורה באמונות ודעות. ובאשר חיבת ארץ הקודש היא יסודה של תורה, שהיא מביאה את כלל עם ה' וכלל העולם כולו להשלמתם, על כן מחוברים הם ענייני הברכות בהקדמתם בסמיכתם לארץ שבתורה, להורות כי כל הקרוב קרוב יותר לארץ ומי שיש לו יותר אהבה לארץ ויותר השתדלות בעניין יישוב ארץ הקודש – הוא מוקדם לברכה והוא קרוב יותר אל השלמות.

² ברכות מא, ב. תרגום: רב חסדא ורב המנונא היו יושבים בסעודה, הביאו לפנייהם תמרים ורימונים. בריך רב המנונא על התמרים תחילה. אמר לו רב חסדא: האם לא סבר מר כדברי רב יוסף/רבי יצחק: כל המוקדם בפסוק זה קודם לברכה? אמר לו: זה שני לארץ וזה חמישי לארץ. אמר לו: מי ייתן לנו רגליים של ברזל ונשמשך.

³ מגדולי חכמי ספרד ומנהיג קהילת מגורשי ספרד הגדולה בסלוניקי.

⁴ עין־איה ברכות ו: מ.

פעמים קורה שאדם הופך והופך בנושא מסוים עד שהוא קונה בו ידיעות רבות, ועם כל זאת אינו יודע להבחין בקווי העומק, במגמות היסוד, בעיקרים הגדולים המסתתרים מאחורי הפרטים המרובים. כאשר נחשף עיקר כזה ומתגלה לעין, מתקשה הלומד להבין כיצד לא עמד על קיומו קודם לכן. כזה הוא העיקר שחושף מרן הרב זצ"ל בדבריו אלו: "חיבת ארץ הקודש היא יסודה של תורה", ומתוך כך "כל הקרוב קרוב יותר לארץ... קרוב יותר אל השלמות".

בהרחבה: עם ישראל, ואתו העולם כולו, מגשימים את ייעודם ובאים אל שלמות מציאותם דרך התורה, והתורה אינה מתקיימת בשלמות אלא בארץ ישראל. "אתה אחד ושמך אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ". מדוע? משום שרוב מניין ובניין של תרי"ג מצוות אינו מתקיים אלא בארץ. לא מצוות התלויות בארץ בלבד, אלא כל המצוות הציבוריות המבססות את סדרי חייו כדוגמת העמדת מלך, בניין בית המקדש, עבודת הקרבנות, מערכת המשפט וקידוש החודש. אם כן, חיבת הארץ היא התכונה הטבעית והבסיסית ביותר של כל מבקש תורה, ומי שמגשים אותה בחייו ומכוון לאורה את מעשיו הוא הקרוב יותר אל מקור הברכה ובו מברכים תחילה.

כך בפירות שנשתבחה בהם ארץ ישראל, כדברי הגמרא, וכך גם בנפשות בני אדם ובמעלתן הרוחנית, כפי שהולך מרן הרב ומבאר:

ובאשר חיבת הארץ מחולקת היא לפי מעלת האנשים והכרתם, כי יש שמחבב ארץ הקודש בשביל סגולותיה היקרות, וצמא מאוד לרצות אבניה ולחונן עפרה כדי לקיים המצוות התלויות בארץ ובשביל התכלית העליונה הנמצאת בה לכלל ישראל ולכלל העולם במעלתם הרוחנית. ויש מי שמחבב ארץ הקודש וישתדל ביישובה ובדירתה בשביל שמכיר בה התכלית של המנוחה החומרית לכלל ישראל, שהוא גם כן דבר טוב ונשגב, ובכל זאת לא בא עד המעלה הראשונה, למי שמכיר יסוד התכלית העליונה שבחיבת הארץ.

יש שני סוגים של חיבת הארץ, המספקים שני מניעים שונים להשתדלות בעניינה. הסוג הראשון הוא נחלת אנשי סגולה הבאים בסודה הרוחני של הארץ, המכירים את סגולתה, הנכספים אל תכליתה העליונה. הסוג השני, במונחים היסטוריים, שייך למחפשי "מקלט מדיני בטוח". אנשים הרחוקים מהשקפותיה הרוחניות של התורה וממילא זיקתם אל הארץ מתמקדת בהיבטים החומריים המעשיים. הם רואים את הארץ כתשתית לקיומו של העם, "המנוחה החומרית לכלל ישראל", ומתוך כך רותמים את מיטב כוחותיהם לבניינה החומרי ולפיתוחה החקלאי והמסחרי ואף מוסרים את נפשם על הגנתה.

הדברים מבטאים יחס מורכב: מחד גיסא, יש כאן הכרה ברורה במעלתם של מחבבי ארץ הקודש מן הסוג השני, "שהוא גם כן דבר טוב ונשגב". מאידך גיסא, יש כאן גם הדרגה ברורה: "ובכל זאת לא בא עד המעלה הראשונה, למי שמכיר יסוד התכלית העליונה שבחיבת הארץ". מורכבות זו מחזירה אותנו לדברי הגמרא ולסדר הברכות הרמוז בתורה:

על כן רמוז בפסוק קירוב הברכות לארץ בשתי מערכות: חמישה מינים, נגד ההשתוקקות לארץ באופן העליון המעולה, מכוונים נגד חמישה חומשי תורה, שהם יסוד ההשלמה הישראלית וממנה נמשכת ההשלמה האנושית, וכל המוקדם בה וקרוב יותר לארץ מוקדם לברכה; והחלק השני, [זית שמן ודבש], נגד המכירים ההשלמה הטבעית של כלל ישראל בארץ בהשלמתם הרוחנית הטבעית, כראוי לכל עם גדול וחכם, ברוח ובחומר.

שתי מערכות של חיבת הארץ, שכל אחת מהן קובעת ברכה לעצמה. מערכה אחת של חמישה מינים, כנגד חמישה חומשי תורה, אות למעלתה האלוקית של חיבת הארץ מסוג זה. מערכת שנייה של שני מינים, כנגד החומר והרוח, שני היבטים בסיסיים השווים לכל נפש וממלאים תפקיד מהותי בקיומו הטבעי של עם בארצו. חומר – חקלאות, כלכלה, ביטחון ועוד; רוח – תרבות, השקפות עולם.

ולמדנו מכאן כמה גדולה היא המעלה של מי שמשתוקק ליישב ארץ הקודש אפילו לשם התכלית החומרית של הכלל, כי אצל הכלל ייהפך תמיד כל עניין גשמי לרוחני⁷, והתכלית העליונה בוא תבוא על ידי חיבור עם ה' בארץ ה'. על כן מי שיש לו קורבה יתרה לארץ הקודש אפילו במדרגה הנמוכה, יש לנו לחזקו ולאמצו ולהקדימו לברכה ממי שמתאחר ומתרחק, אף על פי שבתוך הלב יהיה המתרחק בעל מדרגה יותר עליונה, מכל מקום יישוב הארץ וחיבתה בפועל הוא דבר נשגב, וכמו שאמרנו חז"ל⁸ על עמרי, שזכה למלכות בשביל שהוסיף עיר אחת בארץ ישראל, אף על פי שהייתה כוונתו ודאי חומרית⁹. ויש לנו לימוד שצריך לחזק את הכוחות החומרניים של כלל האומה, ומזה יבוא גם כן חיזוק להכוחות הרוחניים. על

⁷ מעין זה מצינו גם הלכה למעשה, שענייני הכלל נחשבים לרוחניים ואף פוטרם את העוסק בהם ממצוות דאורייתא, שכך מפורש בירושלמי (ברכות ה: א): "לא יעמוד אדם ויתפלל אלא מתוך דין של הלכה. רבי ירמיה אמר: העוסק בצורכי ציבור כעוסק בדברי תורה". כך פסק גם הרמב"ם (הלכות ק"ש ב: ה): "היה עוסק בתלמוד תורה והגיע זמן קריאת שמע פוסק וקורא ומברך לפניו ולאחריה. אבל אם היה עוסק בצורכי רבים – לא יפסיק, אלא יגמור עסקיהם ויקרא, אם נשאר עת לקרות", וכן פסק השו"ע (או"ח צג: ג): "העוסק בצורכי ציבור כעוסק בתורה דמי... ויש מפרשים דהיינו לעניין דאינו צריך לפסוק להתפלל".

⁸ סנהדרין קב, ב.

⁹ ילקוט שמעוני, מלכים, רז.

כן אמר להם "זה שני לארץ", אף על פי שהוא שני לארץ במדרגה השנייה מכל מקום הוא קדום ל"חמישי לארץ" שבמדרגה הראשונה לעניין הרושם שאנו צריכים לעשות עלינו בחיבת הארץ, אף על פי שהוא בעל נפש שפלה נגד הראשון, מכל מקום פעולותיו הגשמיות מתקרבות למטרה רמה, על כן מתוך החוזק החומרי יבוא חוזק נפשי רוחני.

ההדרגה, המעדיפה את מחבבי הארץ הרוחניים, מקומה בלב, פנימה; אך הכרעת ההלכה נותנת עדיפות למחבבים החומריים דווקא. אמנם הרוח נעלית מן החומר, אך המצווה מתקיימת בפועל, בגשם ולא ברוח. מה נעשה, אם כן, כשיבואו לפנינו שני מינים בנפשות: האחד איש המעלה, המבין את עניינה הרוחני של הארץ לעומקו, אך בוחר מסיבה מסוימת שלא להתמסר לבניינה, ומשנהו איש המעשה, רחוק מתורה ומסוד פנימיות הארץ, שכל חייו מסורים לפיתוחה החומרי ולהגנתה? הרב זצ"ל מכריע: "יש לנו לחזקו ולאמצו ולהקדימו לברכה ממי שמתאחר ומתרחק, אף על פי שבתוך הלב יהיה המתרחק בעל מדרגה יותר עליונה".

על התמיכה ב"קרן קיימת לישראל"

הדברים לא נאמרו בחלל ריק, אלא מתוך הקשר אקטואלי מסוים. כפי שהכול יודעים, רוב התנופה הציונית המעשית שהיוותה תשתית למהלך המופלא של שיבת ציון, שהרב זצ"ל היה עד לפרקים חשובים ומכריעים שלו, נעשה בידי יהודים שהגדירו עצמם כ"חופשים", והיו רחוקים מעול תורה ומצוות.

פולמוס ממוקד התנהל אודות שאלת התמיכה במוסדות הציוניים שהוקדשו לגאולת קרקעות באמצעות רכישתם מידי בעליהם הנוכחיים, כדוגמת קרן קיימת לישראל או קרן היסוד, שהוקמו בשנים תרס"א ותר"פ, בהתאמה. המורכבות של פורקי עול תורה, "חופשים" בעיני עצמם, העוסקים במצווה רבה ונשגבה של גאולת אדמות ארץ ישראל והשבתם לידיים יהודיות הייתה קשה לעיכול עבור רבים.

בשנת תרפ"ו פנו ארבע דמויות חסידיות נודעות¹ במכתב אל מרן הרב זצ"ל, ובו הביעו את דעתם בנושא:

כבוד ידידנו הרב הגאון המפורסם איש האשכולות וכו' כש"ת מוהר"ר אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א, רב ראשי בירושלים עה"ק תובב"א.

¹ האדמו"רים מגור, סוקולוב, אוסטרובצה וראדזין.

כאשר שמענו כי כבוד גאונו שיחיה מתרעם על עמידתנו מנגד לסייע לקופת הקק"ל וקרן היסוד, ואדרבה הננו מזהירים שלא ליתן לקופות הללו, הננו בזה להודיע לכבוד גאונו שיחיה כי לדעתנו מאחר שחובתנו ליישב ישראל בארצנו הקדושה על יסוד התורה הקדושה והדת, והכספים הנאספים לקופות הללו דעת הנותנים רובם ככולם אף החפשים, על כל פנים רוצים שהיישוב הקדוש בארץ הקודש יעמוד על יסוד התורה הקדושה ובניית הדת על תלה, ולאשר בהתמיכה מהכספים הנאספים לקופות הללו הוא מסייע ידי עובדי עבירה גם כן ומחללי הדת בפומבי כנודע, ואין מי מהחרדים לדבר ה' בראש המוסדות שישגיח שיהיה הסיוע רק למשפחות אחינו בני ישראל שומרי הדת, בעלי אומנות ועבודה משומרי התורה, לזאת מלבד כי זה בכלל גזל הרבים, אין באפשריות להחזיק בידי המחללים כל קודשי בני ישראל, ולכן מבקשים אנחנו גם את כבוד גאונו שיחיה כי גם הוא יעמוד בפרץ לתקן גדרו של עולם ולעורר על דברינו הנאמרים באמת מקרב לב, כי יסייעו אך רק בידי המתיישבים בארץ הקודש שומרי התורה והדת, להרבות כבוד שמים וכבוד ישראל. ובטוחים אנו כי בעזרת ה' יתברך יעמוד לנו זכות התורה והמצווה ושבנו בנים לגבולם, ונזכה לראות בית המקדש בבנינו וירושלים עיר קודשנו בתפארתה במהרה בימינו, אמן.

ונאום אברהם מרדכי אלטר

ה"ק מאיר יחיאל הלוי מאוסטראווצא

מרדכי יוסף אלעזר ליינער

אלטער ישראל שמעון ממינסק^ט

באותן שנים החזיקו בתים רבים בתפוצות ישראל את "הקופה הכחולה" הידועה, שעליה התנוסס שרטוט של ארץ ישראל. קופה שהייתה סמל להתממשות חלומם של דורות, פתח לעתיד בלתי נתפס של שיבה אל תפארת העבר. קופה זו, בעצם קיומה, הייתה גם זרז לעימות פנימי בלתי נמנע.

דיוקנה של ארץ ישראל, עבור יהודים מאמינים ושומרי תורה, העלה במחשבה את יהושע, גדעון ושמואל, את דוד המלך ושלמה בנו, את זהב המקדש וקול הלויים, את התנאים היושבים בבתי מדרשם, את יהודה המכבי ואת בר כוכבא המורדים ככובשים הזרים. החיבור של כל אלו עם הדמות המציאותית שניצבה מאחורי הקופה הכחולה, דמותו של ה"צבר" מחלל השבת ודובר העברית, היה מורכב עד מאוד. במקום ארץ ישראל של אגדות העבר, הציעה הדמות הזו ארץ שהאגדות זרות לה. ארץ שבנויה על אדני חול, שמתכחשת לעברה

^ט איגרות לראי"ה עמ' שג-שו.

המפואר. כיצד ניתן להשלים עם מציאות שבה בני ישראל "מחללים את כל קודשי בני ישראל" על אדמת ישראל? ואם אמנם חובתו הקדושה של כל יהודי להשתדל ביישוב הארץ, מה ערכו של יישוב זה כשאינו נעשה "על יסוד התורה הקדושה והדת"? זאת לבד מהבעיות ההלכתיות של סיוע ביד עוברי עבירה בפומבי וגזל הרבים, המוזכרות אף הן במכתב.

מרון הרב זצ"ל לא היה אדיש, חלילה, לבעיות אלו, וכך השיב לשואליו הנכבדים:

כבוד ידידיי האהובים, הרבנים הגאונים החסידים, ראשי אלפי ישראל...
מכתב קודשם הגיעני לנכון, ואודיע נאמנה להדרת גאון קודשם שליט"א כי חלילה לי מלהתרעם על מידותיהם הקדושות של גדולי הדור שכמותם... ואני כשאני לעצמי הנני מחזיק למצווה גדולה לכל ישראל להתנדב בעד קרן הקיימת¹ מפני שגאולת הקרקע מיד נכרים להביאם לרשות ישראל בארץ הקודש הוא פשוט שהיא מצווה רבה, וכל ישראל צריכים לעזור לה בכל הכוחות, ואם יתרבו קרנות כאלה מצווה לעזור לכולם, כי בעוונותינו הרבים רובא דרובא של אדמת הקודש היא בידי זרים ועינינו רואות וכלות כל היום על כל אמה וטפח של ארץ הקדושה השבויה בידי בני נכר. ומובן הדבר שבעת בוא תור ההתיישבות חייבים אנחנו להתאמץ בכל עוז שהכול יהיה על פי דרכי ה' כתורה וכמצווה, אבל בשעה שההשתדלות היא עסוקה להוציא את האדמה מיד נכרים לרשות ישראל – חובה היא לנו לעזור בזה...

הלא עינינו רואות שעל ידי זה שהיישוב בארץ ישראל הולך ומתרבה, אף על פי שמקומות ישנם שמתיישבים בהם אנשים רחוקים משלמות קדושת תורה הקדושה, מכל מקום התרחבות הזאת של פעולת היישוב גרמה וגורמת גם עכשיו שעל ידי זה באים גם כן יראים וחרדים ומתיישבים בארץ ומקיימים בקדושה ובטהרה את המצוות התלויות בארץ, ולא עוד אלא ש... על ידי פעולתם הגדולה של החלוצים נשמדו הנחשים והעקרבים והמקומות המסוכנים בקדחת מפני הביצות נהפכו למקומות בריאים וטובים ליישוב והשוודדים והליסטים אין להם עוד מקום וכל עובר בארץ ישראל עובר את דרכו בטח ברוך ה', ונמצא שעל ידי פעולתם של קלי עולם יוצאת גם כן טובה רבה לכשרי ישראל ושומרי דת ותורה שיוכלו להתיישב בארץ ישראל, ואיך נקום עתה ונרדוף את אלה האנשים שגרמו

¹ השמטת קרן היסוד מכוונת, משום שהרב התנגד לה. על שום תמיכתה במפעלים מחללי שבת, מה שאין כן הקק"ל, שעסקה בגאולת אדמות הארץ מיד נכרים בלבד. עיין "לשלושה באלול" (ירושלים, תרצ"ח), עמוד כב; שיחות הרצי"ה, ארץ ישראל (ירושלים, תשס"ה), עמ' 84 (וראה את הטיוטה של מרון הרב זצ"ל בעניין, שהובאה בספר כוכבי־אור לרב יעקב פילבר, עמ' 21-22).

וגורמים טובה רבה להישוב בכללו, שהבסיס של יישוב של יהודים כשרים וחרדים לדבר ה' ייבנה על ידי מעשיהם.

על כן דעתי נוטה שאין אנו רשאים לבטל את שום אדם מישראל מלעסוק במצווה הרבה של יישוב ארץ ישראל ובניינה, אלא שאנחנו צריכים לחזק יותר ויותר את ידי שלמי אמוני ישראל ולאמץ את לבבם שיזדרזו לבוא עם החיל אשר בידם, ברכושם וקניינם, לארץ הקודש, ליישבה ולבנותה, ולהתייחש עם יתר המיישבים את הארץ בדרכי נועם ולהדריכם בדברי שלום, כדי שיתקרבו לתורה וליראת ה'. ובוזה באמת יתרבה כבוד שמים וכבודן של ישראל, כמו שהדרת גאון קודשם שליט"א חפצים בזה בכל לבבם ובכל נפשם הטהורה.^א

אין ספק שראויים דברים אלו להיקרא בנשימה אחת עם דברי הרב זצ"ל בפירוש הגמרא, שהובאו לעיל. כאן וכאן, קובע הרב שלושה עקרונות מנחים:

- חיבת ארץ ישראל היא מצווה רבה, יהיו מניעה אשר יהיו. כל הקודם לארץ ראוי לברכה ואף קודם לה, ואין חסרונותיו בעניינים אחרים פוגמים בקדימה זו.
- אצל הכלל – גם הגשמיות סופה לשרת תכלית רוחנית נשגבה.^ב תפיסת "מקלט בטוח", שראשיתה מרידה בתורה ובמסורת ישראל והעמדת אלטרנטיבה חילונית "ככל הגויים", היא שהניחה בסופו של דבר את התשתית לשיבת ציון ההיסטורית ולמדינה שבה עולם התורה פורח כפי שלא פרח מעולם.
- במקום להיות מן "הקובלים על הרשעה", על יראי ה' להוסיף צדק ולחזק את ארץ ישראל ואת יושביה בתורתם ובצדקתם. אדרבה, יבואו האדמו"רים וחסידיהם עמם וישוו לכל המתרחש בארץ פנים אחרות לחלוטין.

במקום אחר הוסיף הרב והרחיב בשאלה זו, ומתוך דבריו נמצאנו למדים כיצד ראוי לדון במורכבות זו של קודש וחול, קידוש ה' וחילול ה' הדרים בכפיפה אחת:

בדבר השאלה אם על פי ההלכה יש מניעה מלהשתתף בענייני הקרן הקיימת לישראל אחרי הנוסח המצומצם שבחוזים בנוגע לשמירת קדושת שבת ויו"ט. הנני מוכרח להגיד לכבוד תורתו כי לעניות דעתי בתורה, דכתיב אמת, אי אפשר להטות את ההלכה על פי רגשי הלב כי אם על פי מה שמתבאר מגופי ההלכות

^א איגרות לראי"ה, שם.

^ב מדוע? ראשית, משום שהכלל נצחי ואילו הפרט זמני, כך שאם יש קלקול במעשיו של האדם הפרטי הרי הוא זמני ובטל לעומת התועלת הנצחית הצומחת לכלל בעקבות מעשיו. שנית, משום שכאשר הפרט מתמסר לכלל הרי בכך הוא חורג מתחומו האגוצנטרי ומבטל את עצמו אל מהות הכלל. בעשותו כך, הוא נוסך משמעות רוחנית במעשיו.

המאוששות. ומאחר שמצווה של קניית הקרקעות מיד הגויים לידי ישראל הוא דבר פשוט שהיא חובה גמורה... על כן כאשר הקרן הקיימת לישראל כל עיקר העסק שלה היא לקנות חבלי אדמה בארץ ישראל להוציא אותם מידי הגויים ולהכניסם לידי ישראל, הרי זו בכלל מצוות כיבוש ארץ ישראל השקולה ככל המצוות שבתורה... אמנם מובן שאנו חייבים בכל כוחותינו שהשפעתנו תביא לידי התכלית האמיתית של קדושת ארץ ישראל, שהיא החיים על פי דבר ה' כתורה וכמצווה... אבל חלילה לנו להתבטל מהמצווה החמורה שבחמורות של כיבוש ארץ הקודש וקניינה בשביל שום נטיית הלב שבעולם. והרי קיימא לן שאין שום התנצלות להתבטל ממצווה חיובית אפילו אם יש לחוש לאיזה דבר בעתיד מטעמא ד"בהדי כבשי דרחמנא למה לך, מאי דמפקדת איבעי לך למיעבד ומאי דניחא ליה לקוב"ה ליעבד"⁹⁷... ואפילו אם אין אנו מרוצים ממעשים של חלק מהמתיישבים בחלקי אדמה הקנויה על ידי הקרן הקיימת לישראל, גם כן אין זה פוטר אותנו מהמצווה כלל.⁹⁸

עיקרון אחר, חשוב ויסודי מאין כמותו, הוא "בהדי כבשי דרחמנא למה לך". הדברים הם דברי ישעיהו הנביא למלך חזקיהו, שסירב להעמיד צאצאים משום שידע ברוח קודשו שעתיד לצאת ממנו מנשה, שהרשיע במלכותו והעמיד צלם בהיכל. כלל זה, אומר מרן הרב זצ"ל, היא נקוט בידינו בכל מציאות מעורבת ומורכבת: "מאי דמפקדת איבעי לך למעבד". אם חלוצים "חופשים" עושים מצווה, ובפרט מצווה רבה ו"חמורה שבחמורות" ככיבוש הארץ וקניינה, הרי שאין אנו רשאים לבטל אותם משום נימוק של חשש עתידי (שמא יהיה חילול שבת על אותה אדמה שסייענו בקניינה, למשל). אדרבה, חובתנו להשתתף אתם ולתמוך בהם, גם אם רגשי הלב ממאנים בכך.

נוסף על כך, מציע הרב לשואליו לא להיות בטוחים בתחזיותיהם השליליות, וודאי שלא לפסוק הלכה על פיהן. כך למדנו מדברי חז"ל הלכה למעשה:

ומה גם דבכהאי גוונא אמרינן "לא תהווי מעבורי אחסנתא"⁹⁹, ובבבא־קמא אמרינן "דילמא הווה ליה זרעא מעליא"¹⁰⁰, ובפרט שבטוחין אנו שסוף כל סוף ישובו כל

⁹⁷ ברכות י, א. תרגום: מה לך ולדברים שכבש הקב"ה והסתיר? אתה תעשה את מה שנצטווית, והקב"ה יעשה את הישר בעיניו.

⁹⁸ חזון הגאולה, עמ' רכא-רכג.

⁹⁹ בבא־בטרא קלג, ב.

¹⁰⁰ בבא־קמא ק"ט, א.

ישראל בתשובה, שהתשובה היא הבטחה לישראל כדברי הרמב"ם בהלכות תשובה¹⁷.

אנו מקובלים שיש להיות מתונים מאוד בהערכות עתידיות, ולא להמעיט בכוחה של המציאות להפגיע אותנו לטובה. כך מגנים חז"ל את האב המונע או ממעט את נחלת אחד מבניו (מן הסתם מתוך הערכה שסיכויי הצלחתו אינם גבוהים כשל אחיו), ולדעה אחת אף אוסרים עלינו להשחית את ממונו של מסור [=אדם המלשין ומוסר את ישראל למיתה ביד המלכות], שמא יעמיד בנים צדיקים ונימצא משחיתים את ירושתם.

נגרי דפרזלא

דרכו של מרן הרב זצ"ל אינה קלה. היא תובעת מן ההולכים בה לכבוש את נהמת הלב, את המחאה על חילול ה', את הרגש הטבעי המקנא לסגולת ישראל ולשמירת התורה. לבד מזאת, היא תובעת גם כישרון רוחני מיוחד היורד לעומק סוד ההוויה ויודע לראות את מעלתם האלוקית של רוח וחומר גם יחד. רוחניות התלושה מחומר הייתה לנו די והותר באלפיים שנות גלות¹⁸, אך רוחניות שכורתת ברית עם החומר – ראה זה חדש הוא, אף שכבר היה לעולמים בשבת אבותינו על אדמתם.

את התגובה לחידוש הזה משקפים דבריו הנלהבים של רב חסדא, המביעים את התפעמותו ואת שמחתו למשמע דבריו של רב המנונא: "מאן יהיב לן נגרי דפרזלא ונשמעינך!" רש"י במקום מפרש: "רגליים של ברזל", כדי ש"נשמשך ונלך אחרוך תמיד". מרן הרב זצ"ל, בהתאם לדבריו הראשונים, חושף בדברים עומק נוסף:

על כן אמרו לו כהלכה וכעניין: "מאן יהיב לן נגרא דפרזלא ונשמעינך!" – מי ייתן לנו חוזק גופני וכוח חומרי אמיץ כברזל, להיות שרירי הגוף חזקים ונוכל לקבל ממך שלמות רוחני גדול כמידתך, לחבב את החוזק החומרי בכלל עם ה', מפני שמביא ודאי לחוזק הרוחני.

ועל ענייני הכלל בצד הלאומי של ישראל יוסב גם כן: מי ייתן לנו אמצעים חזקים, לחזק את הצד הגשמי והחומרי של הכלל בנגרי דפרזלי, ברכב ברזל, בבריחי ברזל ובכוח אמיץ וגוף חזק כברזל להתאזר בגבורה ולרומם קרן ברוח גבורה, ונשמעינך, ונלך בדרכך איך לזכות לזה על פי דרכה של תורה, באהבה ושלושם שלא לעלות

¹⁷ רמב"ם, הלכות תשובה ז: ה.

¹⁸ עיין מאמרי ראי"ה, עמ' 406.

בחומה ולא למרוד באומות העולם^ט, כי אם להרבות כוח ועצמה פנימית, אפילו גשמית, כי זאת תביא לנו המשמעת הרוחנית, שהיא המטרה, "לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ה'".^י

נגרי דפרזלא, יחד עם "עצבים של ברזל"^{יא}, דרושים לישראל בזמן הזה. לאחר תרדמת ארוכה מנשוא אנו שבים לעסוק באורחות חיים שכבר נשתכחו מאתנו, ומתוך מציאות שהערבוביה שלטת בה. רגליים של ברזל דרושות לנו, כלים להכיל בהם את התביעות הרוחניות המתחדשות, חושים להעריך בהם את השלמות הרוחנית העליונה המתגלה כאשר רוח נשגבה פוגשת בגוף קדוש, עם באדמה. עצבים של ברזל, כדי לפלס דרך אמת בתוך השאלות שמעלה תערובת הטוב והרע שבה אנו נתונים.

האמת ניתנת להיאמר שתערובת זו עוטפת את כל התפתחותה של גאולת ישראל מזמנו של מרן הרב זצ"ל ועד ימינו אנו. אם אנו יכולים להיות שותפים מלאים למעשה המופלא המתחולל כאן, וזאת בשעה שחלק מיראי ה' האחרים בוחרים לעמוד מן הצד^{יב}, הרי זה

^ט שלוש השבועות: הגמרא בכתובות (קיא, א) דורשת את שלוש השבועות שנזכרו בשירי-השירים ("השבועתי אתכן בנות ירושלים... אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ"; ראה שירי-השירים ב ז; ג ה; ח ד) באופן הבא: "שלוש שבועות הללו למה? אחת שלא יעלו ישראל בחומה, ואחת שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ימרדו באומות העולם, ואחת שהשביע הקב"ה את ישראל יותר מדאי". יש שסברו שלשבועות אלו תוקף הלכתי, אף שהדבר קשה לאומרו מאחר שרבותינו הראשונים לא הזכירו אותן כלל ואף הרמב"ם והשו"ע לא הביאו אותן להלכה. אמנם, נראה שדברי מרן הרב זצ"ל אמורים כאן אפילו לשיטתם של הסוברים כך, שגם הם יודו שאין כל מניעה לגאול את אדמות הארץ בדרך של קניין וללא מלחמה. יש לציין שהדברים נכתבו קודם עליותו לארץ, בתקופה שקדמה הן להצהרת בלפור (1917) והן לוועידת ס'רמו (1920), שני אירועים שבהם ראה רבי מאיר שמחה מדווינסק, בעל ה"אור שמח", את הביטוי לכך ש"סר פחד השבועות".

^י זכריה ד ו.

^{יא} כדימוי הרצי"ה למשה רבנו בשעתו, שעומד ומגונן על עם ישראל שחטא בחטא העגל, והוא הדין בדורנו לראות את אחינו בני ישראל הרחוקים מתורה ומצוות ובכל זאת עוסקים בגאולת הארץ – לשם הכלת מורכבות זו דרושים "עצבים של ברזל".

^{יב} על כיוצא באלו היה רבנו הרצי"ה רגיל לצטט את דבריו המבהילים של בעל "אור החיים" הקדוש, שכתב לפני כמאתיים וחמישים שנה על פרשת גאולת נחלות, ונראים הדברים כאילו ברוח קודשו חזה שעתידיים הם להיות: "כי ימוך אחיך" (ויקרא כה כה) – על דרך אומרו 'בעצלתים ימך המקרה' (קהלת י ח), ואמרו ז"ל 'עשיתם לאותו שנאמר בו 'המקרה במים עליותו' (תהלים קד ג) – מך' (תענית ז, ב). כי כשהתחננונים מטין מדרך הטוב מסתלקים ההשפעות ומתמסכן עמוד הקדושה, כי העיקר תלוי בהתחננונים. ואמר 'ומכר מאן־תו', ירצה על המשכן משכן העדות אשר הוא אחוזותו יתברך, שבו השרה שכינתו, ובעוונותינו נמכר הבית ביד האומות... והודיע הכתוב כי גאולתו היא ביד הצדיק אשר יהיה קרוב לה', על דרך אומרו 'בקרבך אקדש' (ויקרא י ג), הוא יגאל ממכר אחיו, כי האדון ב"ה יקרא לצדיקים אח כביכול, דכתיב 'למען אחי ורעי' (תהלים קכב ח), והגאולה תהיה בהעיר לבות בני אדם, ויאמר להם: הטוב לכם כי תשבו חוץ גולים מעל שולחן אביכם? ומה יערב לכם החיים בעולם זולת החברה העליונה אשר היתם סמוכים סביב לשולחן אביכם, הוא אלקי עולם ברוך הוא לעד? וימאס בעיניו תאוות הנדמים

משום שאנו צועדים במסלול שסלל לנו הרב זצ"ל בדבריו דלעיל, והוא שפסק לנו את הדרך אשר נלך בה, שהרי הלכה אינה נקבעת על פי רגשי לב, בהדי כבשי דרחמנא אין לנו עסק, אצל הכלל גם הגשמיות היא רוחנית וכל הקודם לארץ קודם לברכה²². מתוך כך, המסקנה אחת היא: הצבא, הכלכלה, החקלאות העברית וכל צורכי המדינה – מצווה רבה הם²³, מצווה המוטלת עלינו ועל כל ישראל. ממצווה זו אין אנו פטורים, וודאי שאין אנו מעכבים אחרים מלעסוק בה. אם יש סיבוכים ובעיות בדרך, חלק מן המשימה המוטלת עלינו היא לפתור אותם. אם יש בידינו להטות את הכף ולהביא לכך שיהיה הכול על פי התורה והמצווה, מה טוב. אם לא, עלינו למצוא את הדרך הנכונה להשתתף עם הטוב תוך שאנו נבדלים מן הרע. וכל זה על פי עצת רבותינו.

זכה דורנו בחסדי ה' שמה שכתב מרן הרב זצ"ל לפני יותר ממאה שנה על הצורך "לחזק את הכוחות החומריים של כלל האומה, ומזה יבוא גם כן חיזוק להכוחות הרוחניים" הפך למציאות. אכן, מדינתנו מתפתחת ביתר שאת ויתר עוז, ובזכות זה כל עולם התורה, רבנן ותלמידיהון, קבעו את מושבם בארצנו הקדושה, המלאה מפה לפה בתי מדרש מדרש ועד אילת, ונתקיים בנו הפסוק "ובהר ציון תהיה פלטה והיה קדש"²⁴.

חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלקינו, וה' יעשה הטוב בעינינו.²⁵

וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין.²⁶

ויעירם בחשק הרוחני גם נרגש לבעל נפש כל חי עד אשר ייטיבו מעשיהם, ובזה יגאל ה' ממכרו. ועל זה עתידין ליתן את הדין כל אדוני הארץ גדולי ישראל ומהם יבקש ה' עלבון הבית העלוב".
²² וכבר אמרו חז"ל (כתובות קי, ב): "לעולם ידור אדם בארץ ישראל אפילו בעיר שרובה גויים ואל ידור בחוצה לארץ אפילו בעיר שרובה ישראל, שכל הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו אלוך וכל הדר בחוצה לארץ דומה כאילו עובד עבודה זרה, שנאמר "כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבד אלהים אחרים" (שמואל א' כו יט)".

²³ כדברי הרמב"ן בהשמטות לספר המצוות, עשה ד.

²⁴ עובדיה א יז.

²⁵ שמואל ב' י יב.